
CASLIN 2023: KNIŽNICE POZDRAVUJÚ UMELÚ INTELEGENCIU

PhDr. Jakub Fázik, PhD.; jakub.fazik@cvtisr.sk; (Centrum vedecko-technických informácií SR)
Mgr. Dávid Baranko; david.baranko@cvtisr.sk; (Centrum vedecko-technických informácií SR)

V týždni 23. – 27. 20. 2023 sa v priestoroch Hotela Jezerka (Seč, Česká republika) uskutočnil 27. ročník česko-slovenského odborného seminára CASLIN – Czech and Slovak Library Information Network. Podujatie s podtitulom „Knižovny zdraví AI“ organizačne zabezpečovala Krajská knižnica v Pardubiciach. Jeho náplňou bola tvorivá práca v skupinách, prezentácia výsledkov, diskusie, ale aj tri odborné prednášky. Výstupom seminára je SWOT analýza so zoznamom predpokladaných míľnikov a udalostí, ktoré ovplyvnia činnosť knižníc v dôsledku zavádzania a rozvoja nástrojov umelej inteligencie v horizonte najbližších 10 rokov.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2023.3-4.68-70>

ODBORNÉ PREDNÁŠKY

Prvý pracovný deň začal sériou troch hosťovských prednášok, ktoré voviedli účastníkov do problematiky (generatívnej) umelej inteligencie (AI) z rôznych perspektív. Mgr. Josef Šlerka, Ph.D. z Univerzity Karlovej v Prahe, odborník na semiotiku a analýzu dát, podrobne vysvetlil princíp fungovania veľkých jazykových modelov (Large Language Models – LLM). Predpokladá, že tieto nástroje AI sú trénované na netransparentnom datasete zrejme pirátskych serverov – úložiskách kníh. Upozornil, že systémy LLM nie sú znalostnými systémami, nemajú pamäť, nemajú morálku, nemyslia, ale texty generujú na pravdepodobnostnom princípe. Metaforicky ich prirovnal k záhrade, v ktorej sa rozvetvujú cestičky, k Doctorovi Strangeovi (šialenstvo možných svetov) a k Matrixu (simulátor agentov). V rámci odporúčaní navrhuje najmä experimentovanie a dôslednú formuláciu promptov (pokynov pre AI) s čo najpresnejšou špecifikáciou kontextu.

Publicista Ing. Petr Koubský uprednostňuje pristupovať k AI z perspektívy prírodného fenoménu pred perspektívou technického vynálezu. LLM je totiž matematickým modelom jazyka a jediné, čo dokáže, je výber vhodného slova, ktorým má produkovaný text pokračovať ďalej. Upozornil, že model jazyka nie je to isté čo jazyk alebo model sveta. Produkcia textu podľa Koubského predstavuje len 20 % práce, ďalších 80 % predstavuje overovanie pravdy, ktorú musí vykonať človek. V blízkej dobe bude potrebné pristúpiť k redefinícii tvorivej činnosti, pretože tú AI nevyko-

náva. Čiastočne alebo úplne prídu o prácu netvorivé profesie duševnej činnosti, napríklad operátori call centier, úradníci a stredný manažment, právnici, učitelia, vedeckí pracovníci, producenti „textov z textov“. Možno očakávať, že pre 80 % zamestnancov sa v dôsledku AI zmení aspoň 10 % ich pracovnej náplne, pre 19 % zamestnancov aspoň 50 % pracovnej náplne a len pre 1 % ľudí sa nezmení nič (štúdia dostupná na: <https://arxiv.org/abs/2303.10130>).

AI konzultant Ing. Mgr. Jan Romportl, Ph.D. predpokladá vznik všeobecnej umelej inteligencie, tzv. AGI (Artificial General Intelligence), ktorá si bude stanovovať a plniť vlastné ciele, do 10 rokov. Zhruba 50 % pracovných úloh v USA bude podľa jeho slov nahradených LLM (copywriteri, marketéri, vývojári, dizajnéri, grafici, hudobníci, publicisti, spisovatelia, novinári, právnici, účtovníci, prekladatelia). Riešenie aktuálnej situácie vidí vo vzdelávaní a adaptabilite, v odmietaní „syndrómu popierania AI“, v podpore „made by human“ iniciatív, vo využití AI na vyššiu produktivitu práce a v príprave sa na zmenu pracovnej pozície. Odporúča ignorovať rady „expertov na AI“, ktorí o nej pred 2 rokmi ešte ani len nepočuli, rovnako ignorovať tlak na poznanie a ovládanie všetkých nástrojov AI – namiesto toho navrhuje postupne a dôsledne sa naučiť používať jeden nástroj.

METÓDA ŠEŠŤ KLOBÚKOV

Cieľom seminárov CASLIN je prepájanie odborných vedomostí v prieniku rozvoja kľúčových kompetencií znalostnej spoločnosti, ku ktorým bezpochyby patrí

aj spolupráca a tímová práca. Úspešnou stratégiou ich zefektívnenia je postupné nazeranie na problém z rôznych uhlov pohľadu. Edward de Bono (1933 – 2021), maltský lekár, psychológ a filozof, priekopník konceptu laterálneho (čiže kreatívneho) myslenia, je autorom metódy, resp. metodológie Šiestich myslia-cích klobúkov¹ koncipovanej v súlade s danou stratégiou; Bonova metodológia bola využitá aj pri riešení tohtoročnej témy CASLIN-u. Jej východiskom je šesť rôznych operačných modov myslenia, ktoré sa v každodennom živote prekrývajú, alebo mozog rýchlo preskakuje z jedného do druhého. V rámci uvedenej metódy má každý modus priradenú farbu. Nasadením klobúka patričnej farby dáva vedúci alebo moderátor skupiny, príp. jej člen explicitnú informáciu všetkým ostatným členom o aktuálnom spôsobe premýšľania a riešenia problému:

- **Biely klobúk** symbolizuje neutralitu a objektivitu. Pri jeho použití sa účastníci sústredia na dostupné informácie, chýbajúce dohľadávajú. V podstate ide o zber a analýzu údajov a faktov.
- **Červený klobúk** označuje pocity, tušenia a intuíciu. Účastníci vyjadrujú emócie a pocity bez potreby ich odôvodnenia. Je to spôsob, ako predstaviť emocionálny názor bez vysvetlenia alebo racionalizácie.
- **Čierny klobúk** znamená opatrnosť a kritický úsudok. Používa sa na zváženie negatívnych aspektov rozhodnutí. Je to dôležitá perspektíva, ktorá sa zameriava na hodnotenie rizík a identifikáciu problémov.
- **Žltý klobúk** predstavuje optimizmus. Používa sa na hľadanie pozitív a výhod. Je protipólom čierneho klobúka.

- **Zelený klobúk** predstavuje kreativitu a nové nápady. Používa sa pri vynaliezavom (tzv. laterálnom) myslení a hľadaní nových možností a alternatív mimo zabehnutých koľají.
- **Modrý klobúk** sa týka riadenia procesu, manažmentu mysliačeho procesu, má metakognitívnu povahu. Osoba, ktorá má nasadený tento klobúk, je „dirigentom“ stretnutia alebo diskusie, zabezpečuje dodržiavanie pokynov a dosiahnutie cieľov.

Tímy alebo jednotlivci používajú túto metodológiu na preskúvanie problémov alebo rozhodnutí tým, že postupne „nosia“ každý z klobúkov, aby zvážili všetky uhly situácie. Princípom efektívnosti metódy je delenie mysliačich úloh: namiesto toho, aby sa snažili všetci robiť všetko naraz (emócie, logika, kreativita), účastníci tieto úlohy rozdelia, čo môže viesť k väčšej jasnosti a lepším výsledkom. Pri práci v skupine vďaka nasadenému klobúku všetci členovia premýšľajú v rovnakom mode, v prípade prechodu do iného modu je táto zmena evidentná zmenou farby klobúka.

AI, SWOT ANALÝZA A OČAKÁVANÉ MÍĽNIKY V KNIHOVNÍCTVE

Päť desiatok zástupcov českých a slovenských knižníc a sponzorských firiem, rozdelení v piatich pracovných tímoch (fondy, procesy, knižníci, vzdelávacie potreby spoločnosti, kultúrne a sociálne potreby spoločnosti), sa pokúsilo identifikovať v súlade s Bonovou metodológiou najvýznamnejšie udalosti, ktoré možno očakávať v časovom rámci najbližších desiatich rokov v dôsledku rozvoja umelej inteligencie a jej zavádzania do praxe. Výslednému výstupu predchádzala dôsled-

Zdroj: <https://caslin2023.kkpce.cz/>

ná SWOT analýza vnútorných i vonkajších pozitívnych a negatívnych vplyvov alebo javov, vypracovaná každou skupinou osobitne.

K najvýznamnejším *silným stránkam* knižníc účastníci zaradili pestrosť a bohatstvo fyzických i digitálnych knižnično-informačných fondov, slobodný prístup k informáciám, názorovú neutralitu a status dôveryhodnosti v spoločnosti. Knižnice sú tiež na jednej strane centrami kreativity a kultúrnej činnosti, na strane druhej významnými uchovávateľmi a nositeľmi tradícií. Tiež plnia dôležitú komunitnú a vzdelávaciu funkciu.

Naopak, *slabými stránkami* sú oblasti propagácie, PR a marketingu, ale aj systémové podfinancovanie. Knižniciam preto chýba celý rad odborníkov (manažéri, technici, dátoví analytici), čím sú vo vysokej miere závislé od outsourcingu. K ďalším problémom môžeme zaradiť množstvo nespracovaných knižničných fondov, nepostačujúcu kvalitu vstupných dát a neprepojenosť informačných zdrojov, chýbajúce úložiská pre digitalizovaný fond, nedostatočné IT zázemie. Na strane zamestnancov je to nízka úroveň IKT gramotnosti/digitálnej gramotnosti, neochota k zmenám, rigidnosť, konvenčnosť a neefektívne využitie ľudských zdrojov.

Hoci AI umožní v dohľadnej dobe automatizovať mnohé rutinné činnosti, rastúcu mieru funkčnej negramotnosti v spoločnosti v prieniku s novými formami vzdelávania a zábavy, ako aj vznik, zánik a zmenu viacerých ľudských profesií môžu knižnice vnímať ako *príležitosti* pre svoj rozvoj a upevnenie postavenia. Pridanou hodnotou k vyššie uvedenému bude aj „exkluzivita“ ľudského kontaktu.

Za najväčšie *ohrozenia* účastníci považujú riziko monetizácie AI, jej prienik do fyzického sveta, dilemu kontroly vs. autonómie nástrojov AI a nejasnosť zodpovednosti za následky ich činnosti. S rozvojom AI môžeme očakávať polarizáciu spoločnosti, zmeny „sociálneho kaleidoskopu“, nástup nového hodnotového systému spoločnosti, unifikáciu jazyka, „deštrukciu“ systému autorského práva, devalváciu hodnoty skutočného umenia, rozvoj „priemyslu lží“ a tzv. „infojunk“ (prebytok reklamy a zbytočných informácií), stieranie rozdielu medzi realitou a virtuálnym svetom, ale aj nárast nezamestnanosti a sociálnu izoláciu, čo sa môže negatívne prejaviť na kvalite duševného zdra-

via spoločnosti. Pre knižnice sú reálnymi ohrozeniami tiež zvýšená závislosť od IKT, informačná explózia 2.0, riziko zneužitia osobných údajov, pokles používateľov a zníženie dopytu po jej klasických službách.

Na základoch SWOT analýz určili expertné skupiny v medziach svojej tematickej orientácie spolu 44 *míľnikov* česko-slovenského knihovníctva očakávaných do roku 2033 (aj s uvedením konkrétneho dátumu). Najdôležitejšie z dielne každej skupiny predložil jej zástupca v panelovej diskusii, tzv. akváriu, na schválenie zástupcom ostatných skupín, o niektorých z nich mohlo hlasovať aj prítomné auditórium; nadpolovičný počet hlasov získalo 13 predpokladaných udalostí.² V najbližších rokoch môžeme očakávať napríklad debaty o redefinícii autorského práva, vytvorenie vzdelávacích programov, ktoré budú o. i. zoznamovať širokú verejnosť s nástrojmi AI a využívať ich možnosti, ponuku nástrojov AI ako jednej zo základných služieb knižníc, implementáciu AI do procesov digitalizácie, vyhľadávania a spracovania dokumentov a do tvorby katalogizačných záznamov, ale napríklad aj prekladanie cudzojazyčnej literatúry prostredníctvom AI či možnosť virtuálne návštevy knižnice s prvkami rozšírenej reality.

ZÁVER

Už tradične účastníkov pozdravil a so svojim filozoficko-antropologickým zamyslením o vplyve AI na ľudstvo sa prihovoril na diaľku z USA spoluzakladateľ seminára prof. Andrew Lass. Prítomný bol i ďalší zo spoluzakladateľov CASLIN-u Martin Svoboda, dlhoročný riaditeľ Národnej technickej knižnice v Prahe. Odborný charakter podujatia, bohatého na množstvo podnetných informácií, tém a názorov, bol vyvážený pestrou ponukou spoločenských aktivít a akcií. Jeho pridanou hodnotou je aj budovanie nových sietí profesionálnych (a priateľských) kontaktov. Informácie o aktuálnom i o predchádzajúcich ročníkoch sú dostupné na adrese: www.caslin.net.

POZNÁMKY

¹ DE BONO, Edward. *Šest klobouků aneb Jak myslet*. Praha: Via, 2020. ISBN 978-80-7642-057-71.

² Úspešnosť odhadu expertných tímov je možné overiť v Google kalendári na adrese <https://bit.ly/caslin2023> (ID – adresa pre zdieľanie kalendáru je seminarcaslin@gmail.com); do iných kalendárov je možné importovať údaje z adresy <https://bit.ly/caslin2023kalendar>.